

I. Ért e k e z é s e k.

A' testet tárgyazó nevelésről.

§. 1. A' dolog' fontossága.

A' test, mint az az eszköz, mellynek segítségével a' lélek munkálódik, annyival inkább megérdemli, hogy első tárgya legyen figyelem-tességünknek, mivel eleintén egyéberánt is igen keveset lehet természetünknek nemesebb részével tenni, 's mivel igen szükséges, és fontos dolog az, hogy jó idején eltávoztassunk mindent, a' mi ezen mindenre hasznos eszközt elronthatná; 's megszerezzük azt, a' mi által minden jóra alkalmasabb lehet. Tsak ez tulajdonképpen a' Nevelő dolga; a' test nyavalyáinak 's bajjainak gyógyítása az Orvost illeti. Azomban, minthogy az Orvosnak a' test természetét tanulni kell, azért az ő tanátsának a' Nevelő is veheti hasznát. A' gyermekek az ő első esztendeiket többnyire szü-léik, kivált anyjaik' szemei előtt töltik el: ezek-re nézve tehát legfontosabb a' testet tárgyazó nevelés' tudománya.

§. 2. Ide tartozó segítő eszközök.

A' nevelés' tudományjának ezen része, melly fontos legyen, azt eleitől fogva megesmérték a' Böltsék. Sőt a' régi nemzeteknél a' nevelés tsak nem egészen a' testi gyakorlásokban állott; 's az újabb időkben e' részben, kivált a' legpalléroztottabb népek, igen hátra vagynak. Mindazonáltal

mindenkor voltak olly Böltsek, a' kik ezen dolognak fontosságát vitatták: 's miólta a' nevelés tudományja jobban virágzik, annak ezt a' részét is részszerént az orvosok, részszerént a' nevelők igen jelessen kidolgozták. Az ide tartozó közönséges foglalatú irások között legnevezetesebbek Ballexserd', Verdier', Zücker', Fourcroy', Frank', Hufeland', Brechter', Stuve', és Villau-me' munkái.

Különösen nevelői tekintettel írtak: J. J. Brechter Briefe über den Emil des Herrn Rousseau: Zürich 1772. Stuve über die Körperl. Erziehung Züllichau 1781. Ugyan annak értekezései a' Revisionswerknek I. és VIII. darabjában.

§. 3. Millyen táplálás szükséges az első esztendőben?

A' gyermekeknek legelsőben is élelemre van szükségek. Boldog az a' gyermek, a' ki virágzó egészségű, 's tökéletes hűségű édes anyának emlőin találta első eledelét. Mert tsak ott lehet az anyai tej hasznos, a' hol mind a' kettő együtt van. Ha az anya beteges, annak szoptatása mind magának mind a' gyermeknek halált okozhat. Még boldogabb az a' gyermek, ha ezen természeti eledelen kívül, mindjárt eleinten egyéb tápláló eszközeit is szorgalmasan megválasztják, 's illendő mértékben adják néki; e' mellett értetlen dajkáira is gondosan vigyáznak, a' kik gyakorta a' gyermekek gyomrát kemény, nehezen emészthető, p. o. keletlen tésztából készült eledellel boldogtalanul megterhelik, az által velek a' sirást elhagyatják, de egyszer'smind testeknek gyenge edénykeit bétömvén, erejektől, vidámságoktól, 's elméjüknek elevenségétől megfosztják. A' házi nevelő érdemessé teheti magát, ha az efféle visszaéléseknek ártalmas voltáról a'

szüléket meggyőzi, vagy legalább a' házi Doktort azokra emlékezteti.

§. 4. Millyen eledelek legjobbak a' gyenge korra következő esztendőekben.

Mitsoda rendet kellessék a' gyermekség' 's ifjuság' esztendeiben az élelem' dolgában követni, abban tsak nem minden értelmes Orvosok és Nevelők egyetértenek, 's egyenlő regulákat adnak. Az ide tartozó jegyzések között legnevezetesebbek a' következők: 1. Az embernek az is egyik elsősége, hogy ő minden állatok között legtöbbféle eledelekre szokhatik, tsak nem mindennel élhet, tsak nem minden egészségére válik. Mennél korábban reá szokik tehát mindenféle eledelekre, annál kevessebbé fog utóbb függeni a' külső dolgoktól, lakástól, élelmétől; mindennütt fog találni, a' mivel megelégedhetik, 's a' mi jó ízűen esik. A' ki tehát a' gyermekeket mester-séges ételekre, 's az ételben italban való válogatásra szoktatja, vagy nekik megengedi, hogy egyik másik ételt megvessék, (kivéven, mikor néha, de ritkán valami eránt győzhetetlen tsemert éreznek), az olyan minden bizonnyal rontja őket, ha pedig tsemegékkal jutalmazza jó tselekedeteiket, az által elkerülhetetlenül nyalánkokká 's torlosokká teszi őket.

2. Azomban, ha az a' kérdés, millyenféle eledelek legyenek a' gyermeki és ifjúi korban leg-egészségesebbek? tagadhatatlan, hogy az együgyű eledelek a' sokféleből készülteknel, a' táplálók, de egyszer'smind könnyen emészthetők, a' nehezen emészthetőknél, 's keményeknél, a' kevesse fűszerszámosok, 's mértékletesen sósak az ezekkel ellenkezőknél sokkal hasznosabbak. Földterméséből (vegetabilia) készült ételek jobban a' fiatal kornak, a' húsételek pedig inkább a' később-

bi kornak valók, 's legjobb mind a' kétfélét il-
lendő mértékben elegyíteni 's változtatni. Az igen
'siros ételek, kivált a' mesterséges 'siros és mé-
zes sütemények megvesztegetik a' test nedvessé-
geit, 's elgyengítik a' belső részeket: ellenben a'
jól megérett gyümölcs még az ebéden 's vatsorán
kívül is jó, megfrisiti 's könnyebben folyókká te-
szi a' test nedvességeit.

3. Melly mértékben kellessék az ételt ma-
gunkhoz venni, azt az éhességnek, vagy appeti-
tusnak kellene meghatározni, 's ennek a' mérték-
nek általhága többnyire betegségtől vagy on,
mellynek szükséges eleit venni; néha pedig a'
rossz szoktatástól. Közönségesebb regulákat erről
nem lehet adni. De mind a' testre mind a' lélek-
re nézve igen szükséges dolog az, hogy a' mér-
téktelenségre való hajlandóságnak, melyet né-
mely gyermekekben tapasztalhatni, jó idején gá-
tot vessünk, 's kivált azokat, a' kik sok ülést
kívánó, legalább nem testi munkával járó hiva-
talokra neveltetnek, mértékletességre szoktassuk.
Erre nézve

4. Már a' gyermeki korban is bizonyos ren-
det kell az étel' dolgában tartani: minthogy rész-
szerént az egészségre nézve magában is hasznos
az, ha a' gyomor mind úntalan meg nem terhel-
tetik, részszerént pedig a' szabott idő a' termé-
szetet elszoktatja attól a' hajlandóságtól, mely
szerént különben minden ok nélkül is sokszor
tsupa únalomból enni kívánna. Ebben a' dologban
legtanácsosabb lenne a' mi szokásainkra nézve a'
jóllakás' idejét délre tenni, a' vatsorát pedig ha-
mar elvégezni 's kevésből tartani, mivel a' gyo-
mornak későn való megterhelése az álmod nyug-
hatatlanná teszi. Sokkal egészségesebb lassan en-
ni, mint az eledelt jól meg nem rágva lenyelni,

ugyan ezen okból kell az igen meleg ételtől is magunkat őrizni.

5. Az italok között legártatlanabb a' tiszta forrás víz, melyet még az ebéd 's vatsora közben is haszonnal lehet inni. A' tej, kivált ha legfinomabb 's bal'samos részetskéitől a' főzés által meg nem fosztatik, tápláló erejű 's a' vért édesíti. A' bor, az égetett italok, 's más hevítő tulajdonságúak tellyességgel nem az ifjakkak valók. A' bor vízzel elegyítve még legkevesebbé ártalmas közöttök 's némelly esetekben hasznos is. Kávéra, Theara, Tsokoládra 's a' t. az ifjúságot épen nem kellene rá szoktatni: egyébiránt is örömet feltserélik ezeket az ifjak édes téjjel, ha tsak a' példáktól meg nem vesztegettetnek.

§. 5. Természeti kiürülések.

A' mi a' bevett eledelekből eltartásunkra 's tápláltatásunkra szükséges, az a' természetnek bölts rendelése szerint bennünk marad, a' többi amattól elválasztván külömbkülömbféle útakon kivitetik a' természettől. Szükségesképpen véghez kell menni ezen elválasztódásnak, 's vigyázni kell, hogy a' kiürülések semmiképpen meg ne akadályoztassanak. Erre tehát kötelessége szerint néminémű gondjának kell lenni a' jó Nevelőnek, 's jó idején figyelmetességre kell az eránt nevendékeit is szoktatni. És ugyan 1) a' belek és a' hólyag által leendő kiürülésekre nézve legtanátosabb az, hogy napról napra jobban 's álhatatosabban reá szoktassuk a' gyermekeket egy bizonyos rendre; megójjuk őket természeti szükségeknek minden erőszakos visszatartóztatásától; azonnal siessük a' természetet elősegíteni, mihelyt ezen kiürüléseknek rendes folyamatja félbe szakadt, még pedig nem annyira orvosságok és mesterséges szerek, mint testi gyakorlások és

gyenge 's hígító ételek által, 2) az egész testnek gözőlgésére nézve, a' melly által olly sok ártalmas részetskék kivitetnek, 's minden tagoknak könnyebbsége 's ereje előmozditatik, mindent el kell távoztatni, a' mi azt akadályoztatja, 's mindent meg kell tenni, a' mi elősegíti. Könnyű testi gyakorlások, 's kivált a' testnek tisztán tartása, a' mosdás, ferdés, főtisztogatás, alsó ruhák gyakori változtatása — ezek erre a' végre a' leghasznosabb eszközök. Ellenben minden természet ellen való melegség, mértékletlen hevítése a' vérnek, ártalmas, mivel felettébb való gözőlgést okoz. 3) Jóllehet némelly nedvességeknek az orr és a' nyál által való kiürítése magában egészséges, mindazonáltal azoknak mesterséges ingerlés által való kiszívata, kivált a' dohányzás és tobákolás által, a' fiatal korban igen ártalmas: 's ugyan azért az is egy jó tulajdonság a' Nevelőben, ha példájával ezen sükségtelen 's gyakran tisztátalanságot okozó szokásra alkalmatosságot nem ad tanítványjainak.

§. 6. Egészséges levegő.

Annak az elementumnak, mellyben élünk, mellyet szívunk, minémüsége tsak részszerént áll a' mi hatalmunkban. Idején rá kell tehát a' gyermekeket szoktatnunk, hogy a' levegőnek minden változásait eltudják szenvedni, 's ne kellessék nékiek az időnek minden viszontagságaitól félni, a' miben némellyek esztelenül ditsőségeket láttatnak keresni. Idején szokjanak hozzá minden féle időhez, 's akármelly változásában is legyenek készek magokat a' szabad levegőben gyakorolni, a' mi a' nedves és komor időben annál sükségesebb, mennél több akadályja van akkor a' hasznos ki-gözőlgésnek. Minthogy azonban a' levegőnek az egészségre 's a' szívnek vidámitására szembetünő

következései vagynak, erre nézve a' Nevelő sem nézheti hideg vérrel, akár millyen levegőt szívjanak a' gyermekek. Gondjának kell arra lenni, hogy a' lakó szobákban, az oskolákban, kivált a' háló szobákban egészséges levegő legyen; 's a' hol meg van romolva, új 's tiszta levegőnek behotsátása által meg kell jobbítani: ezen tiszta levegőt nem kell a' háló ágyoktól kárpitok által elrekeszteni, vagy fűtés által megvesztegetni; még nappal is mértékletes legyen a' szoba melegsége, mert a' nagy hévség a' testet lankasztja, resté 's erőtlenné teszi. A' mennyire lehet azon kell igyekezni, hogy, kivált éjtszaka, ne sok ember legyen egy szűk szobában, annyival is inkább ketten egy ágyban ne háljanak. A' levegőnek a' jó illatok által való tisztítása is nagy vigyázást kíván. Az igen erős gőzök, kivált a' plánták' párázatjai, az inakat erőtlennítik, 's könnyen okozhatnak ájulásokat. Még azok a' plánták is, mellyek *Ingenhousz* észrevételei szerint, mikor verőfény van a' levegőt tisztítják 's a' meggyúlható állati párázatoktól megszabadítják, rontják az éjtszakának idején. Ezen okból sokkal egészségesebb a' reggeli mint az estvéli levegőnek beszívása; ez is egy indító ok arra, hogy az ifjúságot a' reggeli órákkal való élésre szoktassuk.

§. 7. Ruházata.

Bizonyos dolog ugyan, hogy a' testnek még téli időben is kevesebb ruházatra volna szüksége, mint a' mennyit a' szokás és a' negédesség behozott: mindazonáltal öltözetre tsak ugyan van szüksége, 's kivált abban a' korban, mellyben az ember nő, nem mind egy akár millyen ruházata legyen. Mennél közelebb maradunk a' természethez, annál tartósabbá, erősebbé tesszük a' testet, 's

annál inkább megkeményítjük; a' minek az életnek sok történeteiben nagy hasznai vagynak.

J e g y z. A' főbb regulák itt ezek:

1. Mennél gyengébbek a' gyermekek, annál inkább el kell távoztatni mindent, valami testeknek szabad gyakorlását, 's tagjaiknak kigőzölgését 's növését akadályoztathatná. Távol legyenek minden szűk 's szorító ruhák, nyakravalók, vállak, tsatok, 's kötők, mellyeknek szorításához ugyan hozzá szoknak, 's utóbb nem érzik, de mindazonáltal mindenkor ártalmasok. A' gyermekeknek minden ruhája könnyű, tág, 's bő legyen, 's mindenféleképpen könnyen hajoljon valamint a' testi gyakorlások kívánják.

Ha vallyon a' nadrág is ártalmas öltözet-e? arról lásd utóbb a' 17-dik §. jegyz. — A' vállaknak ártalmas voltáról megérdemli a' következő könyv hogy megolvastassék: Ueber die Schädlichkeit der Schnürbrüste, zwey Preisschriften von Sömmering, und einem Ungenannten, herausg. von Salzmann. Leipz. 1788. (30 xr.) Más Orvosok is hathatósan irtak a' testet szorongató ruhák ellen p. o. Frank medicinische policey III-dik dar. 227-dik. lev.

2. Semmi szükségtelen ruhával sem kell a' gyermekeket megterhelni; kivált a' férfi gyermekeket semmivel sem, a' mi akármilyenféle testi gyakorlásokban vagy futásban őket akadályoztathatja, vagy kárt okozhat, mint p. o. a' hosszú kötösök, szoknyák, nehéz lábbelik.

3. Lehet, kivált a' gyenge szerű gyermekeknél, valamit az időnek változására is tekénten; de mindazonáltal ez a' gondoskodás mértékletes legyen. Az ember minden éghajlat alatt élélhet; mennyivel inkább hozzá szokhatik a' maga szülötte földén való időjáráshoz. Az egészséges, és korán el nem kényeztetet gyermekeknek fejét,

nyakát, melyét bátran 's minden ártalom nélkül meztlenül hagyhatni. A' szegényebb gyermekeknek még lábok is meztlen szokott lenni alkalmas hidegben; még is egészségesebbek, mint a' minden féle meleg ruhával bépólt uri gyermekek, a' kiknek sokszor hetekig is náthájok 's hurútjuk van; mivel az egészséges hideg levegő a' sok ruha miatt őket nem érheti, következendőképpen mikor egyszer történetből hozzájuk fér, nem erősíti őket, hanem meghűti. A' mit az Orvosok egyik 's másik tagnak melegen tartásáról, a' meghűlésnek, az őszi 's téli komor időknek távoztatásáról írnak, az leginkább tsak azért van, mivel a' fellyebb való rendeknek nagyobb része gyenge korában elkényeztetett 's testök erőtlenné tétetett.

4. Mennél fontosabb a' testnek gőzölgése, annál szükségesebb, hogy a' bőrnek felső színén lévő apró lyukatskkák bé ne dűguljanak. Félre tehát a' hajporral, pomádéval, kenetekkel 's festékekkel a' gyermekek' szobájából! Ha ezeknek a' hajok mindennap jól megfésűtetik, 's a' bőrök tisztán tartatik, nagyobb ékességekre szolgál az nékiek ezen esztendőkbén, mint a' módinak 's a' pompának akármelly találmányai.

5. Éjtszakára is tsak annyi takaródzó szükséges, a' mennyi az ártalmas megfázásnak eltávoztatására elegendő. A' kemény ág, a' matratzpárnák, és a' könnyű paplan-takaródzók minden értelmes Orvosoknak ítélete szerént sokkal egészségesebbek a' szokásban lévő pihes és tollas derekallyaknál és dunháknál. Az egészséges gyermekek tsak nem semmit sem gondolnak azzal akármint fekszenek, még az elkényeztetteket is könnyű jobbra szoktatni. Kapnak az újságon, 's az egészséges álm észre sem hagyja venniük, hogy kemény az ágyok.

§. 8. A' testnek gyakorlása.

A' mozgás nem csak egészségére válik a' testnek, hanem a' mozgásnak némelly nemei a' testet sokra alkalmatossá is teszik, mellyek nélkül az esetlen maradott volna. Mennél fiatalabbak a' gyermekek, annál szükségesebb, hogy testek a' gyakorlás által formáltassék, 's annál helytele-nebb volna tőlök nyugodalmat, 's egy helyben sokáig való ülést, állást, lételt kívánni, vagy épen ezekért nékiek valamelly érdemet tulajdonítani. Ellenben inkább úgy kellene az ő egy helyben való maradhatatlanságokat 's nyughatatlanságokat nézni, mint egészségeknek legbizonyosabb jelét, melly nélkül akármelly szép tehetségek is keveset érnek. Mikor még járni nem tudnak, már akkor is sokkal hasznosabb volna őket a' földön, kivált pá'siton 's friss levegőn szabadon mozogni szökdétselni, 's erejeket próbálgatni hagyni, mint öszve görbesztve 's ruhával bégyömözve karon hordozni, vagy jártatón vezetni, vagy forgóba zárni. Mikor valamennyire nevedtek, akkor is közönséges régula legyen az, hogy gyakran gyakorolják testeket, kiváltképpen a' szabad levegőn, hogy gyenge korokban ritkán adassék nékiek olly foglalatosság, mellynél sokáig kellene nékiek egy helyben lenni, ülni, vagy állani; és hogy a' testi gyakorlásoknak külömbkülömbféle nemei által tagjaiknak nagyobb tökéletesség szereztessék.

§. 9. A' Gymnasticának fontossága.

A' Gymnastica magában foglal minden gyakorlásokat, mellyek a' test' erősítésére és alkalmatosabbá való tételére tzeleznek. Annak betses és fontos voltát, ha a' mindennapi tapasztalás nem tanítaná is, már csak abból a' nagy tiszte-

letből is lehetne gondolni, mellyel ahoz a' régiségek két böltsebb nemzeti, 's annak Böltsei is viseltettek. Melly külömbség vagyon az olly gyerkek között, a' kik szüntelen jártatón vezettetnek, minden kis szellőtől őriztetnek, 's testi erejeknek minden mérészebb próbáitól, mint valamelly nagy vesedelemtől, vagy épen büntől, eltiltatnak; 's az olyanok között, a' kik gyenge koroktól fogva tagjaikat mindenféle gyakorlásokkal tökelletesítik, 's az által sok veszedelmeknek elkerülésére vagy álhatatos eltűrésére alkalmatosokká teszik! Lehet ugyan a' testi gyakorlásokban is az illendő mértéken túl menni; megeshetik az is, hogy a' testi gyakorlásnak némelly nemei még a' legnagyobb vigyázás mellett is néha veszedelmesek lehetnek; de ebből is csak az következik: részszerént, hogy mindenütt vagynak visszaélések, rész szerént hogy az ember nem ura minden eseteknek. Más felől pedig ha meggondoljuk, melly sokkal nagyobb vesedelemnek vagynak a' testi gyakorlás nélkül nevelt, 's nagy gondal szobákba bézártt gyermekek kitéve: könnyen által láthatjuk, melly káros légyen a' nevelésnek ezen részét elmúlatni, mellyre még az Ország kormányozóknak is szükséges volna vigyázni.

J e g y z. 1) Tanta fuit apud veteres artis gymnasticae existimatio, ut Plato atque Aristoteles — ne alios quam plures recenseam — eam rempublicam haud optimam esse censuerint, in qua talis ars desideraretur; nec immerito quidem: quoniam si animi semper habenda est cura, neque ille absque corporis auxilio quidquam grave aut dignum efficere valet: ita profecto studendum est corporis salubritati, bonoque habitui, ut et animo inservire et eius operationes nequaquam impedire, sed adiuvare possit: propter quod in Protagora Plato, eum esse claudum appellandum

dixit, qui solum animum exercens, corpus ignavia atque otio consumit. Hieronym. Mercurialis de arte gymnastica veterum. Amstelodami 1672. p. 14. — L. Lucian. Anacharsis Sect. 16. Gedike Aristoteles und Basedow. Berlin 1778.

2) L. Frank's System einer medicinischen Policey III. dar. 8. 14. l.

§. 10. Természeti és mesterséges Gymnásztika.

Minden gyermekek és ifjak, a' kik kénszerítés nélkül élhetnek, önként is gyakorolják testeket külömbkülömbféleképpen, 's mennél fiatalabbak, annál nehezebben maradhatnak egy helyben. Szeretnek járni, futkosni, úgrálni, holmire felmászni, egymással küzködni, mindent, a' mi eleibek került, emelni, mindenbe belekapni, a' vízben mósározni, lovagolni, ha lovon nem lehet, vesszőn 's a' t. A' ferjfi gyermekek rend szerént még hajlandóbbak az effélekre, mint a' leányok. Ez természeti Gimnásztika. Kegyetlenség volna őket az illyesektől eltiltani. A' Nevelőnek a' dolga tsak az, hogy velek illendő mértéket tartasson, őket a' hol tapasztalássok elegendő nintsen, tanátsával segítse, 's veszedelmes és ártalmas játékokra 's próbákra ne botsássa. De ezen természeti gyakorlások mesterséges intézetek által nem tsak megsokasíthatnak, hanem hasznosabbakká és kellemetesebbekké is tétethetnek. Ezt már a' régiek is tselekedték, és abból származott a' mesterséges Gimnásztika. Mi is tselekedhetjük, jóllehet a' mi erköltseink 's más környülállások némelly változtatást szükségessé tesznek. Az ifjúság' Nevelőinek ebben a' dologban nem kellene járatlanoknak lenniük. Ez által számtalan kedvetlen órákat eltávoztathatnának, mellyeket elmúlhatatlanul okoz

az ifjúság akkor, mikor magát elúnja vagy játékjainak jó kormányozója nintsen.

Jegy z. 1) Erről a' materiáról is vagynak már most sok hasznos munkák írva. Villaume 8-dik §-ban említett munkájának utolsó tizikelyeiben sok testi gyakorlásokat javasol, 's úgy szól azokról, mint egy értelmes és a' dologban jártas Nevelő. De sokkal bővebben és fundamentosabban tanít erről a' dologról a' következő munka, melly megérdemli, hogy minden nevelő megszerezze: *Gutsmuths Gymnastik für die Jugend, enthaltend eine praktische Anweisung zu Leibesübungen. In drey Abtheilungen Schnepfenthal 1783.* Ennek mintegy toldaléka: *Spiele zur Uebung und Erholung des Körpers und Geistes.* Meg ezeken kívül. L. Vieths *Versuch einer Encyclopaedie der Leibesübungen I. II. dar.* Berlin 1795. — A' régiek' *Gymnasticájáról* irtak kiváltk. Hieronymus *Mercurialis* (§. 9. jegyz.) Potter *Griechische Archaeologie*, Rambach német fordítása szerént, és Hochheimer (über die Erziehung der Griechen.)

2) Ide ragasztunk még egynéhány jegyzéseket a' testi gyakorlásokról (nagyobb részént *Gutsmuths* írásából)

a) A' legközönségesebb és leghasznosabb testi gyakorlás a' járás, mellyet egy nap sem kellene elmúlasztani. A' járás gyakorolja, és erősíti a' testet úgy, ha semmiféle időváltozással nem gondolunk, ha semmi bajos és fáradságos úttól nem irtózunk, ha kivált hegyekre, kösziklákra megyünk fel, ha új, és megjárhatatlannak látszó utakat keresünk — ha szép tájjeleknek választása által egyszersmind a' természet szépségének vizgálását 's erzését előmozdítjuk, ha ottan ottan

hosszabbatska útat veszünk előnkbe, ha mind a' lassú, mind a' gyors járásban gyakoroljuk magunkat, ha néhá néha egy darab földre gyalog úta-zunk, 's az által magunkat a' háznál való puhaságtól és kényességtől (a' kényünk szerént való álmótól, ételtől, italtól, szolgáltatástól) elszoktatjuk. A' mindennapi sétálásokat külömbkülömbféleképp igyekezzük változtatni, 's ha lehet, más mulatságot is p. o. új figyelmet érdemlő dolgok keresését 's feltalálását, természeti productumok v. állatotskák' öszveszedését 's a' t. kaptsoljunk öszve azokkal. Külömben könnyen unalmasok lehetnek.

b) A' futás erősíti a' tüdőt, gyorsaságot ad, és sokszor fontos hasznót hajthat. Arra legjobban lehet a' gyermekeket az által elkészíteni, ha velek húzomosan és jó darab ideig megyünk kivált tiszta időben. Ha tzelt teszünk, vagy egy bizonyos határt szabunk a' futásra, vagy vetélkedést támasztunk több gyermekek között, úgy annál jobb kedvek lessz hozzá. Arra vigyázni kell, hogy eleinten csak közel tétessék a' tzel, és csak lassanként és apródonként vitessék tovább tovább; nem külömben arra is, hogy könnyű ruhában fussanak a' gyermekek, 's a' futás után melegebb ruhát vegyenek magokra. Az abrónstnak hajtása és maga előtt való karikáztatása is hasznos és mulatságos gyakorlás.

c) A' tántz hogy hasznos lehessen, először főképpen arra kell az által a' gyermekeket tanítani, miképp kelljen testeket egyenesen, 's még sem merőben tartani, egyenes bátor és erős lépésekkel járni, tagjaikat kellemetesen, 's illendőség' regulái szerént mozgatni 's állatni. Ezek hasznosabbak az életben, mint magok a' külömbféle tántzok, mellyeknek gyakran igen kevés hasznok vagyon. — A' tulajdonképpen való tántzolás, mint tár-

társaságbéli mulatság, lehet hasznos is káros is, valamint minden más gyönyörködés. Hogy az abban való mértékletlenkedés kivált az asszonyi nemnek halált okozhat, és sokszor már okozott is, az esmeretes dolog.

d) A' Kortsolázás. Schlittschuhlaufen. Frank (L. medicinische Policey's a' t.) nem esmér semmi testi gyakorlást, melly hasznosabb volna ennél, 's a' testet inkább erősitené. A' tiszta levegő, a' hidegnek erősítő tulajdonsága, a' test' nedvességeinek gyorsabban folyása, az inas húsoknak (musculusoknak) hathatós gyakoroltatása, mind ezek, úgymond, lehetetlen, hogy mind a' testre mind a' lélekre nézve hasznosok ne lennének. Klopstok Ódái megbizonyítják azt, hogy ez a' gyakorlás' neme a' szívet is felséges érzésekre hevítheti. Ez sem jár pedig nagyobb veszedelemmel, mint más egyéb testi gyakorlás: ellenben a' jégen járókat sok veszedelemtől megmentheti. Ha a' gyermekek idején hajlékonyságra szoktattnak, könnyű ezt is megtanúztatni velek.

e) A' bankón-járás mérészségre szoktat's a' testet könnyűvé teszi, némelly országokban igen szükséges is. De a' grábitsokon könnyen veszedelmet okozhat.

f) Az ugrálás. Fel alá messze ugrani, páltzával v. páltza nélkül, árkokon által szökni, egészséges a' melyre, a' tagokra, 's a' muskulusokra nézve. Sokszor megrövidíti az utat, sokszor kimenthet a' veszedelemből. A' Voltigirozás, melly az ugrálásnak mesterséges neme, magános tanúlt mestert kíván. Az ugrálásnak külömbkülömbféle módjait, és a' szükséges vigyázásnak reguláit bőven elő adja Gutschmuths.

g) A' felfelé mászás. Frank azt mondja erről, hogy erősíti a' testet, 's igen ajánlja azért, mivel sok veszedelmekben, az utazás közben,

vizáradáskor, égéskor 's a' t. nagyon hasznos. Az ebben való mesterséges gyakorlások tanúlt, és próbált mestert kívánnak. A' ki annyira nem mehetett, tsak arra vigyázzon, hogy mikor a' gyermekek önként próbálják magokat a' fákra való felmászásban 's a' t. magoknak kárt ne tegyenek: de reájok ne kiáltson, 's meg ne ijessze őket abban a' szempillantásban, midőn, hogy le ne essenek, 's megkapaszkodhassanak, egészen magoknál kell lenniük, nem magokon kívül.

h) A' küzködés. Erre nem igen szükség a' gyermekeket serkenteni. Igen is örömet szeretik erejeket egymással megpróbálni. Az illetlen, parasztos, és goromba huzakodást vonakodást, 's köves helyen való földhez vágást nem kell megengedni. De egyenes földön, kivált pá'siton vagy homokon, ha minden kitétetik a' 'sebekből, a' mi kemény, 's a' mi megsérthetne, ha nem haragból 's bosszúságból esik a' birkozás, ha minden verekedés, taszigálás meg van tiltva, 's ha a' hajnak, nyaknak, főnek, 's melynek bántása nem szabad, semmi veszedelemtől sem lehet félni.

i) A' hagyigálás, v. dobálás. Olyan helyeken hagyigálni bizonyos tzél felé, a' hol sem valamelly épületeknek, sem a' mellettük elmenőknek kárt nem tehetnek, hasznos a' gyermekeknek, mert kivált melyjeiket, karjaikat 's látásokat erősíti. (L. Frank's Medic. Policey, II. 635.) Eleinten laptával 's ballonnal lehet ezt gyakorolni, azután utóbb kövel is próbálni valamelly tzélt eltalálni. — Igen erős hagyításokat nem jó hamar egymás után tenni.

k) Az erányosan való hajladozás (balancirozás). Ez egy a' leghasznosabb gyakorlások közzül, mivel az életben sokszor szükséges. A' kötél-en-járók' mesterségei nélkül könnyen ellehetünk. De annál szükségesebb a' kes-

keny gerendákon, és ösvényeken 's magas gyalog-
úton bátorságosan járni tudni, 's nem külöm-
ben az élével felálló deszkán is. Eleinten a' ge-
renda 's a' deszka közel legyen a' földhez, hogy
a' leesés ne ártasson. A' kik már valamennyire
gyakorlottabbak, azokat tanítsuk a' földön fellyül
két három lábnyira lévő gerendákon vagy fákon
járni, azokon megfordulni, megfogódzás nélkül
leülni 's felkelni, egymást kikerülni. Utóbb még
az olyan gerendán is könnyű lesz ezt tenni,
melly tsak félig van megerősítve, a' másik felé-
vel pedig ingadoz. Még sok más gyakorlásokat is
lehet a' hajladozásban tenni, mellyeket Gutschmuths
elő számlál. A' ki az ilyeneket tanulja, az nem
könnyen fog elszédülni, mikor tüzi veszedele-
ben tsak gerendán mentheti meg magát, vagy
mikor keskeny 's magas ösvényen kell járnia.

l) A' feredés és úzás. Az első tsak azért
is ditséretet érdemel, mivel a' tisztaságot előmoz-
dítja 's az egész testet erősíti: az utolsó pedig
azért, mivel bátorságot 's mérészséget ad a' víz
miatt való veszedelemben, 's az egészséget is elő-
mozdítja. Általában sok tekintetben kimondha-
talan hasznos gyakorlások ezek. Hogy az okos
vigyázás, és a' feredő ruhák által a' szemérmetes-
ségnek oltalmazása szükséges legyen, az önként
értetődik.

m) A' lovaglás tsak nem legkedvesebb
minden gyakorlások között az ifjaknak: *gaude-
t-equis*. Igen hatalmasoknak és erőseknek látsza-
nak magok magoknak az által, hogy olly nagy
állatot tudnak vezetni 's igazgatni. De sok te-
kintetben félő a' lovaglást korán elkezdni, va-
lamint hogy annak a' gyermeki korban való sok-
szori gyakorlása is a' testnek helyes növést és
tökéletesedését akadályoztatja. Általában félel-
mesebb is ez, mint más egyéb testi gyakorlás, 's

úgy látszik, hogy inkább a' megérettebb ifjainak való.

§. 11. A' testnek kézi munkák által való gyakorlása.

A' mindenféle kézi munkákra való szoktatás is erősíti a' testet, 's egyszer'smind hasznos foglalatosságot szerez. Az esztendő' részei szerint lehet ebben magunkat alkalmaztatnunk. A' legjobb foglalatosság a' kertészkedés, mellynél hasznosabbat gondolni is alig lehet, 's mellyre külföldben is, kivált faluhelyen, igen jó alkalmazhatóság vagyon. Az egészség előmozdítatik ez által; a' gyermekek ortzájoknak veréjtékével tanulnak dolgozni, a' természettel úgy szólván társalkodnak, 's jobban megtanulják annak erejét, és törvényeit mint a' könyvekből, gyakorolják magokat a' békességéstülésben; még a' káron is tanulnak; egy kis világot látnak felnőni szemeik előtt, mellyet a' magok kezeivel teremtettek; tapasztalásból tanulják, melly édes légyen a' maga' szorgalmatossága' gyümölcstét szedni. — Másféle, kivált kézi mesterségek is mulatságra szolgálhatnak az esztendőnek egyéb részeiben, 's hasznosan is gyakorolhatják a' testnek erejét. Az asztalos mesterség mindenek' ítélete szerint legalkalmasabb e' végre: mivel igen különbkülömbféle munkák, és eszközök fordulnak elő benne, 's a' gyermekek erejéhez is vagyon alkalmaztatva. Az esztendő' gyakorlása is gyakorolja a' testet 's az érzékenységeket, és a' szép mesterségek' szeretetére vezet. — Altaljában jó a' gyermekeket mindenféle eszközökkel, mellyek minden háznál feltaláltatnak és szükségesek, p. o. a' fűrészszel, fúróval, fejszével, kalapáttal banni tanítani. A' ki ezeket gondosan elrejté előlök, az

önként teszi őket magokkal a' szükség idején is jót tehetetlenekké.

Jegyz. Lásd. Rousseau' Emiljének fordítását: Revisionswerk. XIII. 156—186.

§. 12. Mitsoda és mennyi időt kell a' testi gyakorlásokra fordítani.

A' gyermekek' idejéhez képest kell meghatározni, mennyi időt kellessék a' testi gyakorlásokra, mennyit az elmébéli foglalatosságokra, vagy a' nyűgodalomra fordítani. Mennél gyengébbek a' gyermekek, annál többet kell az ő testekkel gondolni. Az által egyszer'smind lelkekkel is gondolunk, még pedig sokkal jobban, mint minden korán való tanítás és megerőltetés által. A' tulajdonképpen való gyermekek, mintegy öt-hat esztendő korokig, minden kár nélkül evéssel, ivással, testi gyakorlásokkal, játékkal, 's alvással tölthetők idejüket. Akkor egy vagy két órát lehet tanítatásokra fordítani, 's hűsinyenként lehet a' tanuló órákat minden esztendőn szaporítani, de még akkor se erőltessük meg elméjüket, hanem csak hasznos foglalatosságot adjunk nekik. Tíz esztendő korokig elég naponként négy óráig tanulniok, kivéven, ha a' nevelő mind a' léleknek mind a' testnek gyakorlását szerentsésen egyesíteni tudja: akkor több órát is lehet a' tanulásra kiszabni. De vigyázzunk, hogy tanító szobánk a' kertészeknek mesterségesen érlelő meleg házaikhoz ne hasonlítson. Mert azt csak ugyan nem akarjuk, hogy gyenge plántáink időnek előtte elhervadjanak. — Minden tanulásra rendelt órák között hasznos egy kis pihenésre való időt is hagyni, 's kívált tanítványainkat az esztendőnek minden részeiben szabad levegőre bocsátani. Megnyerjük bőven azt az időt, melyet ez által elveszteni láttatunk. A' testnek erősebb gyakorlá-

sát se az étel előtt se az étel után mindjárt, se hamar a' lefekvés előtt ne ejtsük. Mindjárt a' felkelés után sem jó azoknak testeket elfárasztani, a' kik azután elméjekkel akarnak dolgozni. — Az álmot a' gyermeki korban mindenkor meg kell engedni, mikor a' természet kívánja, és olly mértékben, mellyben a' természet kívánja. Az ifjúság' esztendeiben jobban kilehet az idejét szabni; de mindazáltal még a' legelevenebb ifjú se aludyék nyoltz óránál sokkal kevesebbet, míg még a' növésnek idejében vagyon; egyébbbaránt pedig inkább estve feküdyék le idejébben, 's reggel keljen fel, mihelyt felébred. Egész életében fogja hasznát venni, ha bizonyos rendre szokik a' lefekvésben és felkelésben. Azonban, hogy vissza ne tessék néki, mikor utóbb néha szükséges lesz a' szabott rendet változtatni, ottan ottan nem árt egy egész éjtszaka felmaradni, a' mit játékból is megtsélekedhetni. De sokszor ezt ne tegye; mert természet ellen való dolog a' fiatakorban egész éjtszakákat álmatlan tölteni, 's visszaélésekre ad alkalmatosságot.

§. 13. Melly nagy erejek legyen az indulatoknak az egészségre.

Az egészség részszerént az indulatoktól is függ, mellyek közzül némelleyeknek okait a' test' állapotjában kell keresni. Azoknak mértéklése és kormányozása tehát a' testet tárgyazó neveléshez is tartozik. Ha a' kellemetes indulatok uralkodnak valakiben, 's az illendő mértéket által nem hágják, azok az egészség' feltartására igen hasznosok. Ha igen hevesek, azok is erőtlenítik 's emésztik a' testet: még nagyobb mértékben tselekszik ezt a' kedvetlen indulatok; kivált az erősebbek, p. o. a' harag, bosszúállás' kívánása 's az irigység. A' félelem és az ijedés is veszedelmes

az egészségre nézve. Nem gondoljuk, mennyi kárt teszünk gyermekeinknek csak testekre nézve is, mikor oktalán velek való bánásunk által ezeket az indulatokat támasztjuk benne, vagy ha azokra már hajlandók, még inkább neveljük, 's öregbítjük. Sok gyermekeknek sinlődések 's gyakran hóltig tartó nyavalyás voltak az ilyen boldogtalan nevelésből származik.

L. Zückert's medicinische u. moralische Abhandlung von der Leidenschaft. Berlin 1784.

§. 14. Melly szükséges legyen a' nemzés' ösztönére, 's az azzal való visszaélésre vigyázni.

Azok között az ösztönök között, mellyeknek eredete legkiváltképp a' testben van, egyre sem kell a' nevelőnek olly szorgalmasan vigyázni mint a' nemzés' ösztönére. Jóllehet az, ha a' természetnek rendes folyamata meg nem zavartatik, nem előbb, hanem azokban az esztendőben mutatja ki csak magát, mellyeket felserdült kornak neveznek: mindazonáltal eleitől fogva azt tapasztalták a' figyelmes nevelők, hogy ez az ösztön különbözőkülömbféle külső tselekedetek által korábban is felébresztethetik, és a' maga megszeplősítése, vagy az úgy nevezett Onania által természet ellen való módon is tápláltathatik. Hogy pedig ez az egészségnak nagy kárára 's a' test, tökéletesedésének nagy akadályjára szolgáljon, azt is a' tapasztalás tanítja. Ha igaz az, a' mit sok tiszteletet érdemlő Auktorok írnak, hogy a' mi időnkben az ezen vételre való hajlandóság felette igen elhatalmazott, hogy a' természet' rendin kívül való testi gyönyörűségnek ragadó nyavalyája minden rendekre elhatott, hogy annak titkaiban már a' gyermekek is jártosabbak most, mint nagy

attyaik az ő házasságok' idejekor voltanak, és hogy tsak nem mindnyájan gyakorolják magokat azokban elébb mint a' természet a' megérlelés' munkáját elvégezte: minden kétség kívül a' mostani nemzetségnek ezen gyászos állapotja annál hathatósabb ösztön lehet a' nevelőknek a' végre, hogy ezen veszedelmes pestisnek minden kigondolható eszközökkel ellene dolgozzanak. Ha igaz is az, hogy sokan ezt a' veszedelmet nagyobb-nak festették, mint a' valóság mutatja, ha a' mi eleink koránt sem vóltak is olly ártatlanok 's ezen vétkekkel olly esméretlenek, mint némellyek gondolják: — azon legalább tsak ugyan senki sem kételkedhetik, a' ki gyermekek' nevelésében valaha foglalatoskodott, hogy a' nevezett bűn ma valóban igen uralkodik, és sok veszedelmet okoz. De nem is írtak egy egy matériáról az újabb nevelők annyit mint ugyan erről. Egy ideig tsak nem egészen ez látszott magára vonni minden figyelmetességet, a' honnét sok alkalmatlan írók állottak elő, 's talám többet ártottak mint használtak.

Jegyz. Már egy kis bibliothéka lenne azokból a' könyvekből, mellyek erről a' tárgyról írat-tattak, vagy újra öntettettek. Itt tsak a' legnevezetesebbekről 's legjobbokról. A' mellyek *gal. meglesznek jegyezve, azoknak a' nevelők legtöbb kasznokat vehetik.

A' legrégibb munka Anglus nyelven jött ki a' múlt században illyen tzim alatt: *O n a n i a*; 's a' 15-dik kiadás szerint 1765-ben németre fordítatott. Még elébb megesmértette azzal a' Németeket *Sar'gane k*, a' ki azt a' könyvet sum-másan kivonta. — Nagyobb figyelmetességre indította a' nevelőket *Tissot'* munkája: *Von der O n a n i e 's a' t.* 1788., a' melly könyvel sokszor vissza is éltek. Attól fogva esztendőről esztendő-

az ifjúság akkor, mikor magát elúnja vagy játék-jainak jó kormányozója nintsen.

Jegy z. 1) Erről a' materiáról is vagynak már most sok hasznos munkák írva. Villame 8-dik §-ban említett munkájának utolsó tzikke-lyeiben sok testi gyakorlásokat javasol, 's úgy szóll azokról, mint egy értelmes és a' dologban jártas Nevelő. De sokkal bővebben és fundamen-tomosabban tanít erről a' dologról a' következő munka, melly megérdemli, hogy minden neve-lő megszerezze: Gutsmuths Gymnastik für die Jugend, enthaltend eine praktische Anweisung zu Leibesübun-gen. In drey Abtheilungen Schnepfenthal 1783. Ennek mintegy toldaléka: Spiele zur Ue-bung und Erholung des Körpers und Geistes. Meg ezeken kívül. L. Vieths Ver-such einer Encyclopaedie der Lei-besübungen I. II. dar. Berlin 1795. — A' ré-giek' Gymnasticájáról irtak kiváltk. Hierony-mus Mercurialis (§. 9. jegyz.) Potter Griechische Archaeologie, Rambach német fordí-tása szerént, és Hochheimer (über die Erziehung der Griechen.)

2) Ide ragasztunk még egynéhány jegyzése-ke-t a' testi gyakorlásokról (nagyobb részént Guts-muths írásából)

a) A' legközönségesebb és leghasznosabb tes-ti gyakorlás a' járás, mellyet egy nap sem kol-lene elmúlasztani. A' járás gyakorolja, és erősíti a' testet úgy, ha semmiféle időváltozással nem gondolunk, ha semmi bajos és fáradságos úttól nem irtózunk, ha kivált hegyekre, kősziklákra megyünk fel, ha új, és megjárhatatlannak látszó útakat keresünk — ha szép tájjekoknak választá-sa által egyszersmind a' természet szépségének vizsgálását 's érzését előmozdítjuk, ha ottan ottan

hetnek a' gyermekek erre a' bűnre, 's ugyan azért azt gondolják, hogy egészen eleget tesznek kötelességeknek, ha gyermekeiket a' tsábítóktól külön választják. Minden bizonnyal többen vannak azok, a' kik nem tsábítók által, hanem különbözőkülömbféle külső, és sokszor véletlen körülmények által vitetnek ezen bűnnek gyakorlására, 's a' kik soká gyakorolják azt előbb, mint tsak ingyen gondolni tudnák is, hogy az ingerlésnek ezen neme ártalmasabb, mint a' test egyéb részeinek illetése és bántása. Az arra viheto alkalmatosságok is pedig olly sok félék, hogy még a' legszorgalmasabb nevelő sem mentheti meg mindenkor azoktól nevendékeit. De annál szentebb kötelessége, hogy a' mennyire lehet azokat kitanúlja és eltávoztassa.

J e g y z. Az ételben 's italban való rossz rendtartáson, az egész testnek elkényeztetésén, heves ételeken italokon, meleg tollas ágyokon kívül, alkalmatosságot szoktak erre a' vétékre szolgáltatni kivált a' következők! A' nemző részeknek mindennémű ingerlése vagy öszveszorítása, melly nem tsak akkor esik meg, midőn (a' mit kivált a' dajkák olly sokszor tesznek) szemérem testeik a' gyermekeknek a' végre simogattatnak, hogy a' sirást elhagyják, vagy jó kedvek legyen, vagy midőn a' kis gyermekek gyakran, de tsak gyengén megütögettetnek, 's az által tsiklándoztatnak; hanem akkor is, midőn szoros ruhájok van, különösen midőn igen korán feszes nadrágot viselnek; midőn vesszőkön lovagolnak, valakinek térdén hintáltatnak, grábitsokról gyakorta letsuszkálnak, tzombjaikat gyakorta egymásra vetik, kezeiket szemérem testek körül tartják, 's oda dugják. Továbbá henyélés és únalom — foglalatosság nélkül való bézárás — a' szemérmetességnek megsértése p. o. ha a' mezítelen gyermekekkel tréfál-

koznak a' dajkák, ha gyakran megillettetik a' gyermekek' szemérem teste, ha megengedődik nékiek, hogy reggel fél mezitlenen járkáljanak, ha együtt ferednek feredő ruha nélkül, ha a' már valamennyire nőtt gyermekek egymás láttára váltanak fejer ruhákat, kivált ha különböző neműek, ha motskos beszédek ejtenek előttök, vagy motskos képeket mutogatnak nékiek, vagy fajtalan szóbeli tzélozásokat hallatnak velek, ha a' szerelem' gyönyörüségét emlegetik előttök 's azt idején megmagyarázzák nékik, mikor a' szükség nem kívánja is; ha valamelly szerelmes tárgyat úgy palástolnak el, hogy annál inkább gerjesszék őket azoknak kitanulására. Tsábító könyvek, kivált mellyek a' testi szerelem' gyönyörüségeit igen bájoló színekkel festik, a' melly vektől még a' leghíresebb poéták' írásai sem mentek. — A' gyermekeknek 's ifjaknak egymáshoz való szorítása 's közelítése, különösen midőn vagy egymáshoz közel, vagy épen egy ágyban alusznak, a' nélkül hogy reájok gondos vigyázás lenne, és gyakran ágyokban meglesettetnének: annál inkább is akkor, mikor háló szobáikba elébb küldetnek és záratnak, mint jól elfáradtak, tsak azért hogy velek baj ne legyen. — Az olyan barátkozás akár egy nemen akár mind a' két nemen lévő ifjak között, mellyre titkos helyet vagy magánosságot keresnek. — Átaljában a' gyakor egymással való társalkodás, mikor a' nevelőt nem érzik közel, kivált a' tsendesebb játékoknál, mert a' lármásoknál kevesebbet lehet félni. — A' tulajdonképpen való eltsábítás, melly megesik vagy idősebb emberek által p. o. a' hajfodorítók, férjfi 's asszony tselédek, fajtalan személyek 's a' t. által, vagy más gyermekek 's ifjak által; a' kikt magok is elvagynak romolva és tsábítva. — Homályosságban való titkos öszve jövedelek, magá-

nos sétálások, motskos helyeken való tartózkodás. — Végre az is, ha reggel a' gyermekeknek megengedtetik, hogy félig alva 's szunyókálva vagy épen ébren is egy ideig az ágyban heverjenek 's a' t.

§. 16. Mit kell még tovább tselekedni ezen véteknek eltávoztatására.

Ha az efféle alkalmatosságoktól valamint tsak lehet az ifjak megtartóztatnak, az által már sokat tettünk az ifjúságbéli titkos vétkeknek eltávoztatására. Még többet fogunk nyerni, ha a' nevezett dolgok helyett épen az ellenkezőket tselekszük, vagy tselekedtetjük; nem szükség e' végre különös regulákat adni: tsak abban áll minden mesterség, hogy az előszámlált alkalmatosságok helyébe velek ellenkezőket igyekezzünk teremteni. De az felette szükséges, hogy ezen szándékunkban soha se felejtsük el a' bölts vigyázást, melly nélkül minden jó igyekezetünkkel is többet ártanánk, mint használnánk. A' ki nevédekivel mindúntalan észre veteti, hogy ő valamtól őket megakarja óni, és hogy életek' tisztasága felől kételkedik; az nem tsak olly gondolatokat 's érzéseket támaszt azokban, mellyekre külömben nem vetemedtek volna, hanem hamarabb és gyakrabban is meg fog tsalattatni, mint ezen vigyázatlansága nélkül történt volna. Azonban soha sem szükségesebb az a' vigyázás, mint akkor, mikor ollyan tanítványjait akarja az ifjúságbéli titkos vétkeknek veszedelmes vóltáról meginteni, a' kik felől kétséges, ha esmérik-e már azokat vagy nem.

§. 17. Tanátsose az ifjakat ezen vétek eránt meginteni.

Kell-e az ifjakat a' maga megfertéztetés eránt inteni 's annak veszedelmes vóltáról őket taníta-

ni, hogy azt távoztathassák? Ezt a' kérdést mindeneknek előtte egy másiktól jól meg kell különböztetni, ettől tudniillik: ha vallyon az ifjúságnak idején meg kell-e magyarázni a' nemzésnek módját? Mert a' nemző részekkel való vissza élésnek rettenetes következéseit elevenen le lehet rajzolni, a' nélkül hogy azoknak az emberi nemzésre való szükséges voltokat említenénk. Erről más helyen leszen szó (§. 26.) Ha pedig tsak a' maga megfertéztetésnek megmagyarázásáról van a' kérdés: erre nézve lehetnek olyan esetek, melyekben jobb az efféle tanítást elmulatni, de lehetnek sok olyanok is, melyekben az okos megmagyarázás egyetlen egy útja a' megszabadításnak.

J e g y z. Erről egynéhány tapasztalásból vett regulák:

1. Ataljában itten a' hihetőség' törvényét kövessük, az az arra vigyázzunk, mitsoda hasznot vagy kárt várhatunk hihetőképben a' tanításból. Ha a' gyengébb gyermekek gondos megvizsgálása után azt tapasztalnánk, hogy az efféle erköltstelenségnek és az arra való hajlandóságnak semmi nyoma sinsz benne, és ha bizonyosok lehetnének abban, hogy vagy észre fogjuk annak mindjárt első eredetét venni, vagy el fogunk vele minden arra való alkalmatosságot kerülni: akkor jobb lenne a' dologról egészen hallgatni, mint talám az esméretlen véteknek emlegetése által őket arra figyelmesekké tenni 's benne kívánságot gerjeszteni. Ez még többszer tanácsos a' leányoknál mint a' férjfi gyermekeknél.

2. Az intés és a' tanítás mindenkor a' gyermekek idejéhez alkalmaztassék mind a' magyarázatra mind a' kifejezésekre nézve. A' gyengébb gyermekek előtt úgy rajzoljuk le a' szemérem test megilletését és megmeztelenését, mint nagy il-

letlenséget és rút dolgot; ezt pedig tsak akkor, mikor alkalmatosság adódik reá, és ez által igaz szeméremre 's a' szemtelenségtől való tsemerlésre szoktassuk. A' kik már valamennyire felnöttek, azoknak az Anthropologia' tanításakor jó módunk van az emberi testnek bámúlásra méltó meseterséges alkottatását, 's annak megsérthetőségét megmagyarázni, 's a' testel való okos bánásnak regulái között a' testnek ezen részének megsértéséről szollani, annak okát pedig ezen részeknek meseterséges alkottatásában 's azoknak az egész testel való egybe függésekben felkeresni. — Az ifjú korban tellyesebb és hathatósabb lehet ez a' magyarázat. Akkor lehet tsak egy bizonyos méltósággal és tisztelettel a' dologról szollani, a' melly előadás' módja a' gyermekeknél tsak nem soha sem foganatos. Azoknak a' veszedelmes következtéseknek, mellyek ezt a' vétket olly gyakran kísérik, előadásával 's lerajzolásával, egyszersmind a' tselekedetnek büntetésre méltó voltának 's rútságának lerajzolását is öszve kaptsolhatjuk 's az által a' lelki esméretet az ifjakban felébreszthetjük, hogy a' kísérteteknek 's tsábításoknak könnyebben ellene állhassanak, 's egész bizodalommal nevelőiktől kérjenek ebben is szükség' idején tanátsot.

2) Igen ritkán tanátsos az, hogy ezen intések és tanítások különböző nemű személyektől származzanak. A' férjfiúi nevelő tehát, kivált ha nem attyok a' gyermekeknek, a' mi a' leányokat illeti, azoknak tanításokat az édes anyára vagy más értelmes asszony személyekre hagyja. — Általában szükségesebb is az intés a' férjfiúi gyermekeknek mint a' leányoknak. Mindazáltal jó volna a' Szüléknek a' következő irásotskával megemesmerkedni: Höchstnöthige Warnung u. Belehrung für junge Mädchen (l. §. 14.)

§. 18. Az ifjuságbéli titkos vétkeknek felfedezése v. észrevévése.

Nem kevesebbé kötelessége a' Nevelőnek arra is vigyázni, ha vallyon nem ragadott-e el már ez a' nyavalya az ő nevendékeire. A' tetten rajta kapni, vagy az igazságnak megvallására birni, igen ritkán lehet ebben a' dologban az ifjakat. Szükséges azért ezen vétkek' külső jelenségeit megtanúlnunk, de meglássuk, hogy ítéletünkben ne hirtelenkedjünk, mert ezek a' jelenségek sokszor megtsalhatnak, sokszor olyanokon találtathatnak a' kik ártatlanok, a' kikre nézve igen veszedelmes következései lehetnének az igazságtalan ráfogásnak; más felől pedig olyanok is gyakorolhatják ezt a' vétket, a' kiken azon jelenségek nem látszanak.

J e g y z. Az ábrázatnak kivált az ajakoknak sárgasága, az ábrázat színének gyakorta és hirtelen való változása, méllyen béesett, homályos, félénk, és setétes karikkákkal bévont szemek, az ábrázat' vonásainak lágysága, az emberektől kivált az élesen reá nézőktől akarátja ellen való megfélemlés, az orron, ortzákon és homlokon való sok persedékek, a' száznak szagos kigőzölgése, lankadt és nehéz járás, alétozás, mikor soká kell állani, a' kezeknek remegése és hamar való elbádjadása, a' szózatnak rezegése, minden kis munka miatt való elfáradás — mind ezek a' jelek sok magokat megfertőztetőkben feltaláltatnak; — de feltaláltatnak sok olyan gyermekekben is, a' kik tisztátalanságra szoktak, geleszták miatt szenvednek, a' kiknek tisztátalan nedveségek, vagy igen korán való elmebéli megerőltetés által elgyengült testek vagyon. Sokaknál esmértető jelek a' következendők is: az igen könnyen meginduló természet, melly az érzőinak el-

gyengüléséből származik, a' hamar való megilletődés, és könnyhullatás még akkor is, mikor alkalmatosság nem adódik reá, kedvetlenség, félénkség, gondolkodás nélkül való elmerülés, és vele együtt járó rázkodás, belső nyughatatlanság és rettegés, elpirulás, mikor bizonyos dolgokról van a' szó, a' tanítóra merőn való nézés, és figyelmesnek való látszás, és még is másról való gondolkodás, a' képzelődésnek szemlátomást való felhevülése, mikor olyan helyek olvastatnak, melyek a' testi kívánságot gerjesztik, minden kicsiny meglepéskor való megijedés, az érzékenységeknek és az elmének tompasága, kivált némelly napokon 's órákban nagyobb mértékben mint egyébbkor, a' szívnek izetlensége, 's romlottabb indulat, melly irigység, magának valóság, 's titkos tsalárdság által mutatja ki magát. — Méltán lehet akkor tartani, mikor a' gyermekek magánosságra igen hajlandók, a' víg és lármás játékokon nem kapnak, az asszonyi nemmel való társalkodást kerülik: gyakran külön választják magokat másod vagy harmad magokkal, valamelly homályos v. magános helyeken soká vagynak, testeket kivált tzombjaikat illetlenül tartják, kezeiket ruhájok alá vagy az ágyban a' takaródzó alá elrejtik, egyszer rendkívül jó izüen esznek más-szor semmi appetitusok nints, az ágyban felébredések után is maradni szeretnek, 's felkelések után mindjárt hamar bádjadtságot, és nehézséget éreznek. Végre az is figyelmetességet érdemel, ha egy nemem lévő ifják igen barátságos és indulatosságához közelítő hajlandósággal viseltetnek egymáshoz, gyakran magán vagynak, 's egyebektől elválasztják magokat. — De ezen utolsó pont-ra nézve felette kell vigyázni ítéletünkben. A' legtisztább 's legnemesebb indulatu ifjak (mind a' két nembéliek) néha egyik vagy másik pajtások-

sokkal mintegy tüzes szerelembe esnek, 's az ő egymással való társalkodások hasonlít is valamenynyire a' tulajdonképpen való szerelemhez. Tagadhatatlan is, hogy valami kis része van is ebben a' testi kívánságnak a' nélkül, hogy az ifjak magok tudnák; a' dolognak igaz, de rejtett oka az, hogy a' nemzés ösztöne akkor ébred fel leg előszerbennék, 's tárgyat keres, de annak választásában tzeljét eltéveszti. Ha külömben az ifjak' szíve tiszta, és külömben is feddhetetlen életűek, akkor nints mitől tartani. Külömben is ezen hajlandóságnak hevessége többnyire hamar megszűnik, minthogy ritkán nyeri azt meg, a' mit keres. Tsak akkor szükség a' szorgalmatos vigyázás, és elválasztás, mikor az egymáshoz való ragaszkodás által valami illetlenségre vetemednének. Akkor már legalább egyik fél nem ártatlan. Egyébkor ártalmas volna a' tilalom, 's könnyen alkalmatosságot adhatna azon természet ellen való vétekre.

§. 19. A' nyavalyának gyógyítása.

Az ifjaknak ezen nyavalyából való kigyógyítása nehéz, de nem lehetetlen. Legtöbb függ attól, melly mértékben hatalmozott el reajok ez a' gonosz, és melly tulajdonságokkal birnak értelmekre 's szívekre nézve. Az orvosló eszközök vagy a' testre vagy a' lélekre hatók. — Azt a' bőltseséget pedig, hogy melly mértékben éljen a' nevelő minden nyavalyások állapotja szerént ezen eszközökkel, lehetetlen közönséges regulákba foglalni. Oda józan ítélet és értelmes tapasztalás kívántatik.

Jegy. A' testre ható eszközök közé tartoznak kivált: a' tulajdonképpen kényszerítő eszközök, mellyek ama' véteknek gyakorlását a' testen lehetetlenné tegyék, millyenek az inhibulá-

tziók, a' kezeknek megkötése, kivált éjtszaka 's a' t. Lásd a' fellyebb tztált könyveket. A' hol a' veszedelmes nyavalya igen szokás-sá lett, 's a' szabad akarat minden erejét elvesztette, ott talán ez volna az elszoktatásra egyetlen egy mód, melly által az önként való szabad akarat is erősödhetnék — Ide valók még: a' testnek többszeri és nagyobb mértékben való gyakorlása, az ételben 's italban való jó rendtartás, hideg feredő, némellykor orvosság is, de az eránt az Orvost kell megkérdezni.

2) A' lélekre ható eszközök tsak úgy használhatnak, ha elébb a' nyavalyással az ő állapotjáról világosan értekeztünk. Ez nem olly igen nehéz, mint némellyek vélik. A' hol igen világos jelenségek vagynak, 's a' nevelő élesen látó elmével bír, önként adja elő magát alkalmatosság az afféle értekezésre. Nem is tanátsos a' gyermekeket, 's ifjakat hosszas kerdezösködéssel kínozni, 's az által időt hagyni arra, hogy magokat előttünk eltitkolhassák. Legjobb egyenesen, 's minden ijesztés nélkül megmondani, hogy ollyan jeleket vettünk észre, mellyekből azt kell ítelnünk, hogy szemérem testekkel való vissza élések által szerentsétlenné teszik magokat. Mondjuk meg ekkor nekik, hogy a' dolog fontosabb, mint ők gondolják, és hogy erről megkívánjuk őket győzni tanításunk által. — Többnyire vallást fognak ekkor tenni. De ha nem tennének is, még akkor is hasznos lehetne a' tanítás. Mennél természet szerint valóbb, tsendesebb, és kegyesebb hangon beszélünk, annál nagyobb bizodalma lessz az ifjúnak hozzánk, 's annál készebb lessz mindent kivallani.

Az Orvoslásra tzelozó oktatásnak regulái.

a) Fesd-le eleven színekkel azon véteknek veszedelmes következése-

it. A' hol a' tanítvány megértheti ezen követke-
zéseket, az emberi test' tudományából lehet meg-
magyarázni. — Ezeknek pedig lerajzolásában vi-
gyázzunk, hogy az igazságnál tovább ne menjünk.
— Melly nagy veszedelmek származhatnak ezen
bünből, azt a' nélkül is elevenen leírhatjuk, né-
melly ártalmait azon vétkeknek már tapasztalás-
ból is fogja tanítványunk tudni, ezeknek megvi-
lágosítása hathatósabb mint az ezután következő
szerentsetlenségnek emlegetése ; noha ezt sem
kell szó nélkül elmellyékelni. A' fellyebb előho-
zott írások elég példákat említenek, mellyekben
a' maga megferteztetés veszedelmeit mintegy tü-
körben lehet látni. — Azt a' következtést, hogy
a' házasságra jöendőben nem lesznek alkalmato-
sok (a' mi nem is egészen igaz) haszontalan vol-
na az ilyen állapotbeli ifjak előtt mondani. A'
korán való halál, melly gyakran követi ezt a'
vétket, már jobban rémíti őket; még inkább 's
legtöbbet hat rájuk az azon nyavalyában elnyo-
morodottaknak látása a' beteg ágyon 's az ispo-
tályokban. O est írását (l. fellyebb) bátran ke-
zekbe lehet adni.

b) Próbálj, 's igyekezzél szabad a-
karatjokra hatni. A' kisebb gyermekeknél
a' testi büntetés talám legelőbb használhat. A'
nagyobbaknál ellenben az nem tsak haszontalan,
hanem káros is lenne, mivel ezen vétket kön-
nyebben el lehet titkolni, mint akár mellyiket.
Többet használ annak megmutatása, hogy utála-
tosokká teszük magokat, és ha attól tanulnak fél-
ni, hogy mindenek meglátják rajtok, mit tsele-
kesznek ők titkon. Már ez a' szégyenlés maga is
sokat ér; ehez járúl nem sokára annak érzése is,
melly veszedelembe döntik ők magokat. Az éret-
tebb eszűeknek szíveket az is megthatja, ha tani-
tójoknak miattok való bánatjokat, szüléiknek ke-

serűségeket azoknak ortzájokon látják; végre a' minden tudónak, és annak szent törvényének, 's a' jövőndő itéletnek eleven lerajzolása.

c) A' magába térő 's jobbulni kívánó ifjat gyámolgasd, és segítsd elő. Mindeneknek előtte azon kell lenni, hogy bizodalma legyen mindenkor hozzánk, hogy visszaesését se titkolja el. A' tanátsadás pedig ne csak intésben, és megillető beszédben álljon. hanem arra való értelmes oktatásban, mit kelljen magának tselekednie, mit elhagynia; 's egyszer'smind abban is, hogy hasznos és megérthető könyveket javasoljunk, tiszta életű pajtásokat szerezzünk néki, kivált az asszonyi nembeli nemes szívű személyekkel való társalkodásra alkalmatosságot keressünk, az Istenről való szorgalmatos gondolkodásra, kivált reggel és estve, kegyes elmélkedésekre serkentsük.

Béfejezésül még következnek itt egynéhány tapasztaláson fundált jegyzések. — Igen kevés férjfiúi nembéli gyermekek, v. ifjak (mert az asszonyi nemet nem volt az Írónak alkalmatossága nevelni) maradnak egészen mentten a' szemérem testnek természet ellen való ingerlésétől. Sokan történetből vetemednek arra, sokan példák, vagy pedig tsábítók által vitetnek reá. Igen kevés szülék esmérik e' részben gyermekeiket. Azt vélik, hogy csak az Oskolákban romolnak el azok; de többnyire megromolva jönnek az oskolákra. A' jó nevelő házokban jobban kilehet állapotjokat tanulni, mint a' szülék' házánál. — Semmi sem ad erre a' rosszra olly sokszor alkalmatosságot, mint a' henyélés és únalom; semmi sem jobb oltalom mint a' szüntelen való foglalatosság. — Az ifjakat sokkal könnyebb meggyógyítani, mint az 5—13 esztendőös gyermeket. Amazok az okosságot hallgatják; ezek az ösztönnek engednek, 's

nem fogják meg az intést. — Az ifjakat jó módjával egyenesen való megvallásra bírni, nem igen nehéz; de sokkal nehezebb a' gyermekeket. — Az igen jó indulatú 's istenfélő ifjak is gyakran megeshetnek; de a' hol sem jó indulat, sem Isteni félelem nintsen; ott még nagyobb a' veszedelem, mivel az olyanok semmitől nem félnek, semmire nem hajtanak; legfellyebb is a' testi nyavalyáktól tartanak, azok pedig sokszor igen későn következnek. Amazoknál nem is rontja el ez a' véték olly igen erköltsi jóságokat, mint ezeknél. Ellenben az érzésnek, 's kívált a' képzeletnek felesleg való kipallérozása az elsőket hajlandóbbakká teheti erre a' bűnre. — Az értelmes tanuló társoktól származott intéseknek többnyire több foganatjokat tapasztaltam, mint a' tanító intéseinek. Az ifjak gyakran többet hisznek egymásnak, mint azoknak a' kik előttük mindenkor erköltsi tanításokat tartanak. — Az olyan ifjak, a' kiknél a' természet felébred, sokszor szenvednek éjjeli pollutziókat, megbetegednek, elkedvetlenednek, 's ártatlan létekre gyanúba esnek, mivel szégyenlik azt megvallani. Kötelességünknek tartsuk az ilyeneket meginteni, 's őket az orvoshoz küldeni.

§. 20. Mit tselekedjék a' nevelő akkor, mikor nevendékei betegek, vagy sebessek.

A' természeti betegségek, és testi sérelmek gyógyítása tulajdonképpen az Orvos dolga; 's abba nem kell másnak belé avatkozní. Azomban az orvossal szükséges jó értelemben, 's barátságban lenni, hogy mind az, mind a' nevelő egymás kezére dolgozzanak. Igen hasznos volna az is, ha a' szülék, és nevelők az Orvostudománynak legközönségesebb reguláit tudnák, 's értenének a' hoz,

mint kellessék a' legtöbbszer előforduló esetekben a' betegekkel bántani, 's mit kellessék magára a' természetre hagyni. Ebből az következne, hogy az orvos szerekkel, valamint lehet, olly ritkán él-
nének, nem úgy mint sok jó szívű, de értetlen szülék tselekesznek, a' kik a' testet tárgyazó nevelést csak nem egészen abban helyheztesik, hogy gyermekeikkel gyakorta bévétessenek, 's a' legtsekélyebb sebeket minden féle kenőtsék és flastromok által veszedelmesebbekké tegyék.

Jegyz. A' melly szülék az illy esméretekben gyarapodni kívánnak, esmerkedjenek meg Unzer', Zükkert', Tissot', Junker' ide tartozó írásaival.

Kis János.

2.

S o n e t t.

A' Sonetto (így írja az Olasz e'. nevet a' maga sono (hang) és sonare (hangzani) szavaitól származtatván; a' Franczia a' sonner (hangzani) szótól Sonnet-nak, 's a' kimondás a' két nyelvben alkalmasan egyez) a' Provençali Truvadúrok' (Troubadours) talál-
mánya. Az a' távol kor az asszonyoknak édeskestiszteletekben lelte volt örömeit; Éneklőjik össze-
gyülekeztek innepeiken, 's hol egyenként, hol vetélkedő énekekben (tonson), dallottak a' csengő Viól mellett. Így támadta Franczia-országban a' Sonett.

A' dal innen a' XIII. Százban által ment Olasz-országba, 's ott a' kényes-zengésű, 's rimekben felette gazdag nyelvet elannyira megkedvelé,